

Högskoleprovet©

Svarshäfte nr.

BLOCK 3

DELPROV 5

LÄS c

Anvisningar

Provet innehåller 20 uppgifter

Provet består av fem texter från olika ämnesområden. Texten är skriven av olika författare och är ibland bearbetade för att passa in i provet.

Till varje text hör fyra uppgifter. Varje uppgift består av en fråga med fyra svarsförslag. Ett av dessa är rätt.

Ibland kan du klart se att ett av svarsförslagen är rätt och de andra fel. Ibland verkar först flera svar mer eller mindre rimliga. Då måste du, genom att jämföra de olika svarsförslagen, välja ut det som med stöd av texten **bäst** besvarar frågan.

Observera att du ska lösa uppgifterna med ledning av den information som ges i respektive text.

Alla svar ska föras in i svarshäftet. Det ska ske **inom** provtiden.

MARKERA TYDLIGT!

Om du inte kan lösa en uppgift, försök då att bedöma vilket svarsförslag som verkar mest rimligt.

Du får inget poängavdrag om du svarar fel.

På nästa sida börjar provet som innehåller **5 texter** och **20 uppgifter**.

PROVTID: 50 minuter

BÖRJA INTE MED PROVET FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL!

Tillstånd har inhämtats att publicera det upphovsrättsligt skyddade material som ingår i detta prov.

SKRATTET EKAR GENOM HISTORIEN

Den franska revolutionen 1789 återopade antikens tänkare. Och när Hegeluttolkaren Alexandre Kojève på 1950-talet föreläste i Västberlin, bad studenterna honom om ett råd i syfte att vitalisera tänkandet. Han sade: "Lär er grekiska!" Vilket i hans ögon betydde detsamma som – lär er tänka! Och när ryssarna 1989 tack vare glasnost orienterade sig i nya tankebanor började man strax i Moskva att ge ut Platon med rysk och grekisk text parallellställda, så att man kunde se vad som egentligen stod skrivet och slapp vedertagna, politiskt styrda tolkningar.

Nu har feministerna upptäckt antiken. Det började med Luce Irigaray som i Parmenides och Platons läror såg den europeiska manschauvinismens källor. Europeisk filosofi, kultur och samhälle byggde enligt henne på "matricid", det vill säga mördar. Genom en ny analys av den antika filosofin, en dekonstruktion, skulle man blottlägga patriarkatets tankefel.

Turen har sedan kommit till Adriana Cavarero att ta tju-ren vid hornen. Hon är professor i politisk filosofi vid universitetet i Verona. Hennes bok *Nonostante Platone* finns på engelska under titeln *In Spite of Plato*. Den bjuder på en ovanligt medryckande läsning, infallsrik, kvick, kontroversiell. Man får hoppas att den snart kommer på svenska.

Den klassiska grekiska filosofin rättfärdigar männens överlägsenhet över kvinnorna. Det sker med hjälp av en manlig uppfinning – metafysiken. Denna uppfinning alstrar eviga dygder och eviga sanningar som renar och stärker själen. Män föder sådana under djupsinniga samtal man och man emellan. Heterosexuellt umgänge däremot alstrar enbart människokroppar, födda för att dö. Det som kvinnor föder är av efemär betydelse. Inte utan en viss ironi är det denna lära som Platon lägger i munnen på en – kvinna, präst-innan Diotima.

Den grekiska "idealismen" genomsyrar kulturarvet. När Cavarero angriper den så utgår hon från fyra textställen hos Platon som alla har en kvinna i huvudrollen.

Den trakiska tjänsteflickan får i nattmörkret se filosofen Thales gå med blicken fäst på stjärnhimlen, varvid han snubblar och faller ner i en källa. Flickan brister i gapskratt.

Platons tolkning är: se hur likgiltig en obildad person är inför filosofisk spekulation.

Cavareros tolkning är en helt annan. Flickan är representativ för kvinnosläktet. Hennes skratt ekar genom världshistorien. Vem som helst kan på kvinnors ansikten avläsa ett hastigt leende "när de betraktar självupptagenheten hos skarpsinniga intellektuella män".

Thales lever i abstraktionens värld. Flickan i en värld av fakta som kommer att motstå alla intellektuella försök att eliminera den.

Döden är det faktum som männen vill eliminera. De drömer om evig ära. De distraherar sig med krig som om de på grund av sin dödsångest ville föregripa det oundgängliga slutet. Männen är dödsfixerade. Kvinnorna däremot fokuserar födandet och kontinuiteten.

Cavarero tar också upp Platons beskrivning av Penelope som i väntan på sin Odysseus uppvaktas av 112 friare. Hon har lovat att välja en av dem så snart hennes väv är färdig. Men det hon väver på dagen repar hon upp på natten. Att väva betyder hos Platon arbetet på att gradvis befria själen från kroppens behov, att skapa ett slags själslig disciplin.

Men Cavarero ser i Penelope den medvetna feministen. Penelope vet att kvinnor essentiellt är olika männen. Genom att repa upp sin väv visar hon att hon inte tillhör någon man. Hon drar sig undan världshändelserna. Hon hävdar vävkammaren som en kvinnlig enklav, fylld av tärnornas skratt. Och hon vägrar att känna igen sin man.

När Platon ska tolka myten om Demeter, Den stora modern, så fäster han sig vid en etymologisk innebörd av namnet, hon är den digivande, den närande kraften.

För Cavarero betecknar Demeter föderskan. Hennes dotter Kore rövas bort av Hades och förs ner i underjorden. Demeter hotar då att göra sig steril. Allt på jorden är på väg att vissna bort, och Hades måste lova att behålla Kore hos sig endast under vintermånaderna. Naturen har gett kvinnorna makt att föda eller icke föda.

Cavarero behandlar i detta sammanhang statsmakternas växande inflytande över "produktionen av medborgare". Man har berövat kvinnan hennes suveräna rätt att avgöra om hon vill föda eller icke. Staten, det vill säga mans-samhället, har gjort fostret till en juridisk person och moderns kropp till en container. Staten har skaffat sig kontroll över den havande kvinnans kropp och med högt utvecklad teknik total insyn i densamma. Medicinska skäl räcker inte för att ursäkta den här kvinnofientliga hanteringen, menar Cavarero.

Hennes kulturkritik har med sin betoning av materialism och fysiologi ett nietscheanskt inslag. I likhet med Luce Irigaray och Rosemarie Tong hävdar hon att män och kvinnor har skilda naturer. Och hon eftersträvar en radikal omdefiniering av det mänskliga.

Kvinnorna har att hävda sig på ett överraskande nytt sätt och återerövra terräng från den dödsfixerade manliga rationalismen. När de engagerar sig i politik eller företagsamhet gäller det att inte ställa upp på männens villkor utan på helt egna villkor.

Adriana Cavarero vet att använda sig av antikens filosofi som en moralisk och kulturell störfaktor för vår tid.

Carl-Göran Ekerwald

Uppgifter till texten

SKRATTET EKAR GENOM HISTORIEN

1. **Textförfattaren spårar i Cavareros analys av Platon vissa begrepp som förknippas med en manlig respektive en kvinnlig värld. Vilket av följande svarsalternativ stämmer bäst överens med Cavareros tolkning av Platon?**

Mannens värld

Kvinnans värld

A	Fakta, kropp, död	Abstraktion, själ, liv
B	Abstraktion, kropp, liv	Fakta, själ, död
C	Fakta, själ, liv	Abstraktion, kropp, död
D	Abstraktion, själ, död	Fakta, kropp, liv

2. **Vilken uppfattning företräder Cavarero när det gäller relationen mellan könen, enligt textförfattaren?**

- A Att politisk enighet mellan könen är önskvärd och möjlig.
- B Att manssamhället är lika starkt och orubbligt i dag som under Platons tid.
- C Att män och kvinnor i grunden är olika och att kvinnor bör arbeta utifrån sina egna förutsättningar.
- D Att kvinnans ställning har stärkts under modern tid men att mycket fortfarande återstår att göra.

3. **Vilken kvinna får i texten representera manligt tankeskapande respektive kvinnligt livs-alstrande?**

- A Diotima respektive Penelope.
- B Den trakiska tjänsteflickan respektive Demeter.
- C Diotima respektive Demeter.
- D Den trakiska tjänsteflickan respektive Penelope.

4. **Vad vill Adriana Cavarero enligt texten uppnå med sin analys av antikens myter?**

- A Visa att myterna oftast skildrar kvinnorna som offer.
- B Spåra bortglömda feministiska bidrag till den antika filosofin.
- C Blottlägga skillnaderna mellan antikens och dagens kvinnoförtryck.
- D Ge myterna nya tolkningar med hjälp av ett feministiskt perspektiv.

NÄTVERK OCH MEDBORGARANDA

Normer och nätverk är inte bara förträffliga biprodukter av ett väl fungerande samhälle utan i själva verket förutsättningar för demokrati och ekonomiskt framåtskridande. Ju mer engagerade människor är i nätverk av olika slag, desto bättre fungerar demokratin och ekonomin. Det spelar ingen större roll om det handlar om politik, fågelskådning, körsång eller idrott. Avgörande är det sociala kapitalet, det vill säga den tillit och medborgaranda som byggs upp mellan människor som samverkar för nytta och nöje. Dessa slutsatser drar den amerikanske statsvetaren Robert Putnam i en omtalad bok, *Den fungerande demokratin*.

Putnam analyserar den regionalisering som skedde i Italiens politiska system under 1970-talet där han och hans forskarlag i ett samhällsvetenskapligt "fullskaleförsök" kunde undersöka varför demokratins institutioner fungerade så olika väl i Italiens 20 regioner. De rikare och modernare regionerna i norr har med sitt försprång i materiella och mänskliga resurser, inte helt överraskande, lyckats bättre än sina motsvarigheter i söder. Men vad beror detta i grund och botten på? Putnam identifierar medborgaranda som den avgörande faktorn och härleder skillnaderna och uppkomstmekanismerna ända tillbaka till 1200-talet.

Putnams bok har snabbt blivit läst och debatterad. Den måste sägas vara speciellt läsvärd för den som också intresserar sig för kristdemokratisk idétradition, eftersom hans teser väcker nya tankar kring både den personalistiska människosynens och subsidiaritetsprincipens betydelse för ett väl fungerande samhälle.

Putnams slutsatser är förvisso inte utan historiska förelöpare. Redan på 1500-talet beskrev Niccolò Machiavelli den "medborgerliga dygd" som var en förutsättning för institutionernas framgång. Att erkänna och eftersträva det allmänna bästa på bekostnad av rent individuella och privata mål, det vill säga en altruistisk hållning, ligger nära det sociala kapitalets kärna. Egenintresset som drivkraft står dock inte i motsättning till medborgarandan om egenintresset, med Tocquevilles termer, är "upplyst" istället för "närsynt", det vill säga vaket för andras intressen och definierat utifrån människans dubbla natur både som individ och del av ett kollektiv.

Kristdemokrater framhåller ofta familjen som samhällets fundament. Inom familjen överförs normer från generation till generation. Familjens betydelse ifrågasätts inte av Putnam men familjebanden förmår inte ensamma bära upp det sociala kapitalet. "Amoralisk familism", det vill säga att maximera kärnfamiljens materiella, kortsiktiga fördel och utgå från att alla andra gör likadant, stärker inte de krafter som bygger upp samhället. Istället tycks det vara det förtroende som finns mellan människor i vidare nätverk, mellan grannar, i föreningsliv som är avgörande för det sociala kapitalets tillväxt.

Förmåga att samarbeta med människor som inte tillhör den närmaste familjekretsen, och beredvilligheten att samarbeta utan att detta leder till omedelbara fördelar, är det sociala kapitalets kännetecken. Detta motsäger på intet vis familjens betydelse för samhällsutvecklingen, eftersom individens grundläggande förmåga att känna tillit till andra människor grundläggs i de första nära relationerna mellan föräldrar och barn. Men omsorg om den egna familjen räcker inte, tilliten måste finnas också mellan personer där det för övrigt inte finns några känslomässiga band.

Putnam menar att i de regioner där medborgargemenskapen är dålig saknar människor den trygga självdisciplin som finns där det sociala kapitalet fungerar. Därför tvingas de lita till en yttre

ordningsmakt som till exempel polisen. I brist på solidaritet och självdisciplin utgör hierarki och maktutövning alternativet till anarki.

Men i regionerna med bristande medborgaranda är även en hårdhänt ledning och laglydnadens övervakare försvagade av denna brist. Samhällets karaktär, som gör att medborgarna kräver ett starkare styre, gör det mindre sannolikt att ledningen kan förena styrka med att samtidigt vara demokratisk. Detta kan enligt Putnam vara en rimlig förklaring till den italienska statens fåfänga kamp mot den sicilianska maffian. Regioner med svagast medborgerlig gemenskap är också mest utsatta för den politiska korruptionens gissel. I regioner med bättre medborgaranda är däremot en mjukare ledning starkare utan att behöva anstränga sig, därför att den kan räkna med samarbete från medborgarna.

En anmärkningsvärd detalj i undersökningen är att alla manifestationer av religiositet definierade bland annat som regelbundna besök i mässan, och uttryck för religiös identitet i opinionsundersökningar, är negativt korrelerade med samhällsengagemang. Av de italienare som regelbundet går i mässan uppger 52 procent att de sällan läser en tidning och 51 procent att de aldrig diskuterar politik. Bland deras icke-religiösa landsmän är motsvarande siffror 13 och 17 procent. Kyrkobesökarna är nöjda med livet och med den rådande politiska ordningen än andra italienare. Enligt Putnam är de "mer engagerade i Guds rike än i människornas". En spontan (och mycket ovetenskaplig) reflektion är att det i den svenska politiken och organisationslivet finns fler kyrkligt och religiöst aktiva än genomsnittet. Kanske spelar här våra olika kulturella och religiösa traditioner in?

Översatt till vår svenska politiska och institutionella kultur kan man, givet att Putnams teser är riktiga, inte annat än oroa sig över vår hittills bristande omsorg om det sociala kapitalet och medborgarandan.

Vissa ljuspunkter finns dock. Även om det politiska systemet för tillfället inte lever under högkonjunktur, så tycks det sakta men säkert växa fram nya former av medborgar- och brukarinflytande. Detta är hoppingsivande också för de politiska strukturerna, om vi utgår från hypotesen att engagemang föder engagemang. Dagens partiväsande står inför en utmaning när det gäller både att kanalisera och samexistera med nya former av inflytande exemplifierat genom den byalagsrörelse och de försök med partipolitiska nämnder som pågår på sina håll i vårt land.

Putnam visar att för italienaren är familjeinkomsten och religionsutövningen de faktorer som är starkast korrelerade tillfredsställelse med livet, men att det medborgerliga engagemangets betydelse för den individuella lyckan är en nästan lika viktig komponent. Genom sin betoning av de horisontella bandens betydelse bidrar Putnam till en ny och intressant diskussion om innebörden i solidaritetsbegreppet.

Lena Furmark-Löfgren

Uppgifter till texten

NÄTVERK OCH MEDBORGARANDA

5. Vad utgör enligt texten grunden för det sociala kapitalet i ett samhälle?
- A Att det allmänna bästa ersätter det individuella intresset.
- B Att hela samhället fungerar som en enda stor familj.
- C Att det finns tillit också mellan människor som saknar släktrationer.
- D Att människor har ett starkt förtroende för samhällets institutioner.
6. Vilken av följande slutsatser kan man, enligt textförfattaren, dra av Putnams undersökning från Italien?
- A Att de religiösa italienarna är mindre samhällsengagerade än de icke-religiösa.
- B Att södra Italien har en mera effektiv politisk ledning än norra Italien.
- C Att det finns ett positivt samband mellan religiositet och samhälleligt engagemang.
- D Att ekonomiskt välstånd är en förutsättning för att det sociala kapitalet ska kunna existera.
7. På vilket sätt skiljer sig enligt texten ett "upplyst" egenintresse från ett "närsynt"?
- A Det utgår från ett långsiktigt tidsperspektiv.
- B Det tar hänsyn till kollektivets behov.
- C Det präglas av historisk medvetenhet.
- D Det definierar medborgarandan utifrån individens intresse.
8. Vilken relation har familjen till samhällsutvecklingen, enligt textens beskrivning av Putnams idéer?
- A Familjen ersätter individens behov av en positiv samhällsutveckling.
- B Familjen är alltför inriktad på sina egna behov för att kunna påverka samhällsutvecklingen.
- C Familjen är den institution som i första hand drar nytta av en positiv samhällsutveckling.
- D Familjen ger upphov till de mänskliga egenskaper som gynnar samhällsutvecklingen.

EN TRYGG BAS

Bokrecension:

John Bowlby: *En trygg bas*, Natur & Kultur, 1994.

En trygg bas är den andra boken av John Bowlby som översatts till svenska. Boken bygger på föreläsningar Bowlby höll mellan 1953 och 1976 för hälso- och sjukvårdspersonal i olika sammanhang. Bowlby lämnade aldrig den psykoanalytiska teorin trots att han var kritisk mot många av dess centrala begrepp. Han strävade i stället efter att konstruera ett nytt system som utan att förlora det psykodynamiska tänkesättet skulle vara förenligt med moderna forskningsresultat. I boken redovisar Bowlby de viktigaste skillnaderna och likheterna mellan bindningsteori och traditionell psykoanalytisk teori.

Bowlby hade liksom Spitz m.fl. på 30–40-talet frapperats av hur negativt små barns personlighetsutveckling påverkas av långvarig institutionsvård och täta byten av modersgestalt. Inom ramen för ett uppdrag inom WHO gjorde Bowlby en välkänd sammanfattning av då tillgänglig forskning angående effekterna av bristfällig modersomvårdnad under de första levnadsåren: *Maternal Care and Mental Health*, 1951. Året efter presenterade hans forskningsassistent, James Robertson, sin film: *A Two-Year-Old Goes to Hospital*. Filmen fick stor genomslagskraft och visade hur rädda och ångestfyllda små barn kan bli i en institutionell miljö, skilda från sina föräldrar.

Då Bowlby sökte en teoretisk förklaring till barnens separationsreaktioner fann han Freuds teori otillräcklig. Det kunde inte stämma att relationsutvecklingen mellan mor och spädbarn skulle vara sekundär till tillfredsställelsen av barnets primära behov – hunger. Bowlby kände sig mer befriendad med objektrelationsteoretikerna, särskilt Winnicott, som fäste stort avseende vid den verkliga relationen mellan mor och barn och vid betydelsen av en tillräckligt bra modersomsorg.

En "helt ny värld" öppnades emellertid för Bowlby då han fick kontakt med Konrad Lorenz arbete. Lorenz hade gjort sensation genom att introducera begreppet *prägling* och fick på 70-talet nobelpriset för sina forskningsresultat. Hans undersökningar visade att drivkraften att söka skydd och känslomässigt stöd är mycket stark i sig och inte direkt relaterad till avkommans näringsmässiga behovstillfredsställelse. De små gässlingarna som prydligt radade upp sig och följde sin mamma, kunde redan skaffa sig mat själva. Dessa resultat fick stöd av Harry Harlows berömda undersökningar av rhesusapor på 50-talet. Bowlby var visserligen inte beredd att kalla mänskligt föräldrabetende instinktsbetingat, men ansåg att det måste finnas någon form av medfödda beteendemönster som skulle uppfylla syftet att säkra avkommans överlevnad. Att låta artens fortbestånd vara beroende av något så slumpmässigt som mänsklig inlärning, framstod för Bowlby som "höjden av biologisk dumhet".

Bowlbys nya teori presenterades först 1958 i en artikel: "The Nature of the Child's Tie to His Mother". En mer omfattande och vidareutvecklad version publicerades i den första volymen av hans omfattande verk *Attachment and Loss*, 1969. Barnets känslomässiga förhållande till modern hade nu fått ett namn, på svenska *bindning*. *Bindningsbeteende* är, enligt Bowlby, beteckningen för varje form av beteende som leder till att en person når eller behåller närhet till sin bindningsperson. En etablerad bindning är stabil och påverkas inte av tillfälligheter. Bindningsbeteendet, däremot, varierar med situationen både i intensitet och kvalitet.

Bowlby betonar att även om de yttre tecknen på bindning kan tyckas likna det som brukar kallas *beroende*, är bindningsbegreppet kvalitativt helt annorlunda. Det är en helt annan sak att söka närhet till en person för att man är känslomässigt bunden till denne, än att vara beroende av någon för att få mat eller hjälp.

Bindningsbeteendet beskrivs som en medfödd benägenhet att från andra hälften av det första levnadsåret utveckla en växande känslomässig bindning till en central föräldragestalt, oftast men inte nödvändigtvis den biologiska modern. Barnet kan parallellt ha en bindning till fadern och andra närstående personer, men dessa är ordnade i en preferenshierarki. De tryggaste barnen har en bindning till båda föräldrarna. Fadern kan fungera som huvudbindningsperson, om det behövs.

Mary Ainsworth, som i sin forskning utgår från Bowlbys teori och var den som myntade begreppet *en trygg bas*, har identifierat tre huvudmönster för bindning: *Trygg, ängslig motvillig och ängslig undvikande* bindning. Sambandet mellan barnets grad av trygghet och föräldrarnas uppfostringsstil är också säkerställt. Även om det inte går att bortse från den avgörande betydelsen av moderns sätt att bemöta barnet, vill Bowlby på intet sätt skuldbelägga henne när det går snett. Han var bland de första att lyfta fram betydelsen av moderns egna barndomserfarenheter för hennes förmåga att fungera som mamma. I detta sammanhang nämner han Mary Mains undersökningar som ger empiriskt stöd åt denna uppfattning. Bowlby betonar även starkt hur svårt och krävande det är att vårda små barn och hur viktigt det är att en mamma har ett stödjande nätverk omkring sig, om hon själv skall kunna utgöra en trygg bas för sina barn.

Under de första månaderna fyller bindningsbeteendet funktionen att så gott som ständigt hålla kvar barnet helt nära modern. Barnet kan då endast påkalla moderns uppmärksamhet genom olika *signaler*, blickar, rörelser, skrik m. m. Mot slutet av första året kan barnet själv förflytta sig till och från modern. Man kan då iakttä att bindningsbeteendet endast aktiveras när vissa omständigheter föreligger, t.ex. när barnet blir skrämt. Det slutar då leka och söker sig tillbaka till modern. Undersökande lek kan tydligen endast äga rum när bindningsbeteendet är relativt inaktivt.

Bowlby var kritisk mot många traditionella psykoanalytiska begrepp som han ansåg vara alltför snäva eller verklighetsfrämmande, bland annat Freuds indelning av utvecklingen i en serie faser som avlöser varandra. En biolog, C H Waddington, inspirerade Bowlby genom sin beskrivning av medfödda utvecklingsspår som får sin form i samspel med miljön. Detta stämde bättre med Bowlbys inställning att exempelvis bindningsbeteendet finns kvar livet ut och kan aktiveras även hos en vuxen i behov av känslomässigt stöd och omsorg, exempelvis en gravid kvinna. Bowlbys kritik av fastänkandet delas av Daniel Stern som baserar sin teori på aktuell spädbarnsforskning. Han anser att forskningsresultaten inte ger några belegg för konsekutiva utvecklingspsykologiska problemområden, utan förespråkar parallella, livslånga utvecklingslinjer.

Den kanske tyngst vägande kritiken gällde själva grundvalen för psykoanalytisk teori, Freuds driftstänkande, där alla beteenden ses som varierande uttryck för en odifferentierad mängd psykisk energi. Bowlby ser de olika utvecklingsspåren – bindningsbeteende, ätbeteende, sexuellt beteende, utforskande beteende m.fl. – som åtskilda med olika biologiska funktioner, alla viktiga för avkommans överlevnad. Var och en av dessa styrs av ett neurologiskt förankrat *kontrollsystem* som ersätter begreppet

psykisk energi.

Bowlby lyckades aldrig få sin teori riktigt accepterad inom psykoanalytiska kretsar. Mot slutet av sitt liv gav han upp sina ansträngningar i den riktningen och ägnade sig helt åt sin forskning och undervisning vid Tavistock Clinic i London. I boken *En trygg bas* uttrycker han förvåning och kanske även besvikelse över att hans teori inte i någon större utsträckning har tillämpats i klinisk praxis, vilket egentligen var avsikten från början. Däre-

mot konstaterar han med tillfredsställelse att den har legat till grund för en omfattande forskning inom utvecklingspsykologien. Bowlby har utan tvekan varit en drivande kraft i den revolution inom området spädbarnsforskning och tidiga behandlingsinsatser i spädbarnsfamiljer som ägt rum under det senaste kvartsseket. Han har inte utan anledning kallats "spädbarnspsykologins fader". Det är mycket spännande att ta del av hans egen tillbakablick på denna epok.

Monica Vogel

Uppgifter till texten EN TRYGG BAS

9. Hur betraktade Bowlby de beteenden som är kopplade till hunger, sexualitet och bindning?

- A Som separata funktioner vid sidan av varandra.
- B Som separata funktioner i hierarkisk ordning.
- C Som samspelade funktioner med en i den dominerande rollen.
- D Som samspelade funktioner utan någon klar dominant.

10. Varför kom Konrad Lorenz att betyda så mycket för Bowlby?

- A Lorenz etablerade ställning som vetenskapsman gjorde att den då okände Bowlby lättare kunde nå ut med sitt forskningsresultat.
- B Lorenz forskningsresultat stödde Bowlbys hypotes om orsakerna till barns separationsreaktioner.
- C Lorenz utgick från Bowlbys bindningsteori när han utförde de undersökningar som gav honom nobelpriset.
- D Lorenz blev den som fick Bowlby att en gång för alla överge den psykoanalytiska teorin.

11. För vilket ursprungligt ändamål utformade Bowlby sin teori, enligt texten?

- A Uppfostran
- B Forskning
- C Behandling
- D Undervisning

12. Vilket av följande påståenden om bindningsbeteendet har stöd i texten?

- A Det är inlärt och dess utveckling är olika hos olika individer.
- B Det är omedvetet och uttryck för en fysisk drift.
- C Det är medfött och dess uttryck beror på situationen.
- D Det är kulturellt betingat och inriktat på sekundära behov.

FÖRÄLDRAINFLYTANDE I GRUNDSKOLAN

Skolkommitténs förslag om att öka föräldrainflytandet i grundskolan (SOU 1995:103) aktualiserar frågan om ledningsorgan med föräldrarepresentation bör upprättas vid den enskilda skolan. I denna artikel diskuteras varför inget sådant organ tidigare har etablerats i svensk skollagstiftning. Skolkommittén är nämligen bara den senaste i raden av svenska utredningar som har behandlat frågan.

Under slutet av sextioalet fick idéer om direkt demokrati och när demokrati ett starkt genomslag i samhällsdebatten. Därmed aktualiserades också frågan om brukarnas inflytande över skolan. SIA-utredningens förslag om *bestyrelser* (SOU 1974:53) har blivit en utgångspunkt för den senare debatten. Varje rektorsområde på grundskolan skulle ledas av en bestyrelse, sammansatt av representanter för skolans personal, elever och föräldrar med rektor som ordförande. I remissvaren riktade många kommuner kritik mot att elever och föräldrar skulle kunna vara ledamöter i bestyrelserna. Krav ställdes på att "samhällsintresset" skulle representeras i organet. Lärarfacken riktade stark kritik mot förslaget, eftersom det ej ansågs överensstämma med gällande arbetsrättsliga regler. Dessa kritiker har, som vi kommer att se, gång på gång återkommit med denna kritik.

En parallell utredning, *Utredningen om den kommunala demokratin* (SOU 1975:41), ansåg att brukare inte kunde ingå i organ med beslutskompetens. Man hävdade den traditionella kommunaldemokratiska principen att varje kommunalt organ direkt eller indirekt skall företräda medborgarna. Andra intressenter ansågs kunna få närvarorätt med yttranderätt, dock ej beslutanderätt. Den socialdemokratiska skolministern Hjelm-Wallén hävdade emellertid att skolans roll skiljer sig från annan samhällsverksamhet, eftersom medinflytande är en förutsättning för elevernas demokratiska fostran och därför att skolan skall stimulera kontakterna mellan hem och skola. I propositionen om SIA-reformen (1975/76:39) föreslogs därför att ett lokalt ledningsorgan bestående av elever, personal och – i vissa fall – föräldrar borde inrättas från och med läsåret 1977/78. Ett enigt utbildningsutskott hemställde om att sådana ledningsorgan borde inrättas och riksdagen anslöt sig till dessa uttalanden.

Den strax tidigare antagna lagstiftningen om de anställdas medbestämmande ansågs emellertid göra att institutionsstyrelsens kompetens måste avgränsas från frågor rörande arbetsgivarrollen. Den nytillträdde borgerliga regeringen tillsatte därför en arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet. Denna föreslog (DsU 1977:20) att *skolnämnder* med representanter för lärare, elever och föräldrar skulle inrättas för att fatta beslut om den dagliga verksamheten. Skolnämnderna mötte emellertid samma kritik som drabbat SIA:s förslag, varför propositionen sköts upp. Ytterligare en utredning tillsattes.

Slutresultatet blev att rektor 1981 ålades skyldighet att förlöpande och i frågor av större betydelse samråda med elev- och föräldraföreträdare om skolverksamheten. Samrådet skulle normalt ske i en skolkonferens, som dock saknade beslutbefogenheter. I väntan på ytterligare utredningar ville statsrådet inte ge några förslag om ledningsorgan med elev- och föräldrarepresentation. Man skulle därför kunna säga att "det bidde en tumme".

Därefter har ytterligare utredningar genomförts, vilka dock inte har givit upphov till någon förstärkning av föräldrainflytandet. Utredningarna har snarare givit uttryck för betänkligheter mot att ge föräldrar medinflytande. *Demokratiberedningen* (SOU 1985:28 och 1985:30) hävdade till exempel att skolan är en angelägenhet

för hela samhället, varför den bör styras av politiskt valda organ, snarare än av brukarna. *Styrningsberedningen* (SOU 1988:20) hävdade till och med att föräldrarna i förhållande till samhällsintresset representerar ett specifikt särintresse. Några olika partiers representanter reserverade sig mot dessa skrivningar, men det är påtagligt att det politiska intresset för föräldrainflytande hade avtagit.

I ansvarspropositionen (1990/91:18) förklarades att skolan borde vara öppen för föräldrarnas delaktighet och inflytande, men också att formerna för det lokala inflytandet borde bestämmas på skolledningsnivå och kommunal nivå, snarare än regleras centralt. Det fastslogs åter att föräldrarna och eleverna är särintressen vad skolans styrning ankommer. Riksdagsbeslutet, som togs med 259 röster mot 55, innebar en avreglering av de former för föräldrarnas inflytande som tillkom 1981.

Om 80-talets avreglering beskrivs i 70-talets termer så är resultatet att rektorsmakten kraftigt har förstärkts, vilket under demokratiseringsfasen var något otänkbart. Skolans konferenssystem har avreglerats och befogenheterna överförts till rektor. Decentraliseringsbegreppet omtolkades. Betydelsen skiftade från 70-talets demokratisering genom ett större politiskt deltagande till 80-talets avreglering av den kommunala verksamheten.

Frågan om brukarinflytande i skolan har alltså varit föremål för ett otal utredningar, ett antal konkreta förslag och positiva deklarationer och också ett principbeslut. Frågan är given: varför har inget brukarorgan etablerats?

Den främsta orsaken till att inget brukarorgan etablerades i Sverige under 70- och 80-talen var det starka motståndet från kommunala intressen och lärarorganisationerna, vilka båda kunde hänvisa till ett lagkomplex som ansågs vara oförenligt med förslagen om brukarorgan. Detta är dock bara ett partiellt svar på frågan. Ytterligare frågor måste besvaras, till exempel frågan varför andra länder har infört sådana organ.

I till exempel Danmark har motsvarande organ införts. Det finns då två möjligheter: 1) att också de danska organisationerna var motståndare till brukarorganen, men dessa infördes ändå eller 2) att organisationerna inte mobiliserade samma motstånd som i Sverige därför att de inte uppfattade sina preferenser på samma sätt som sina svenska systerorganisationer. Frågan är således varför de danska organisationernas motstånd var svagare än de svenskas.

I min avhandling *Medborgarskapet i välfärdsstaten* driver jag tesen att skillnaden har historiska orsaker. Olika erfarenheter från kampen för demokrati gjorde att olika skolförvaltningssystem etablerades vid 1900-talets början och grunddragen i dessa kan fortfarande iaktas vid en jämförelse av ländernas skolförvaltningar. Resonemanget är alltför komplext för att drivas vidare här, men poängen är att kontinuiteten i utvecklingen är mycket stark. Det är således svårt att snabbt förändra skolans styrning.

Dessa slutsatser har en relevans för *Skolkommitténs* förslag om föräldrainflytande, som jag därför avslutningsvis återkommer till.

Skolkommittén har nu föreslagit att kommunerna ges möjlighet att upprätta lokala skolstyrelser genom att de får dispens från vissa centrala regler. Styrelsens sammansättning kommer enligt förslaget inte att regleras centralt, men utredningen rekommenderar att föräldrarepresentanterna är i majoritet. Organet blir inte obligatoriskt utan genomförs inom ramen för tidsbegränsade lokala försök. Om ett slags brukarorgan är på väg att etableras i svensk skola, så sker detta alltså i små steg.

Vilka möjligheter finns då att idag förstärka föräldrainflytandet i den svenska grundskolan? Hur ser de tidigare motståndarna inom kommunsektorn och lärarnas fackförbund på skolkommitténs förslag?

Genom att kommunerna själva får bestämma om brukarorgan skall upprättas kan vi nog räkna med att kommunsektorns olika aktörer, till skillnad från tidigare, inte kommer att uppstå något motstånd. Dessa aktörer har också visat ett ökat intresse för brukarorgan (bland annat har kommunallagen möjliggjort självförvaltningsorgan med brukarrepresentanter). Hur lärarorganisationerna kommer att ställa sig är svårare att förutsäga. Genom att medbestämmandelagstiftningen inte givit det inflytande fackföreningarna hoppades på under 1970-talet är det dock inte otroligt att de finner att situationen idag är en annan härvidlag. Motståndet mot lokala tjänstetillsättningar och inskränkningar

av lärarkårens traditionella frihet att bestämma över undervisningen kvarstår dock.

Utredningsförslaget har nog ganska stora möjligheter att ta sig igenom riksdagen, men lärarorganisationernas inställning kommer att ha stor betydelse för hur många kommuner som i praktiken upprättar brukarorgan och vilken kompetens organen i så fall tilldelas. På kort sikt får reformen därför knappast några stora effekter på föräldrainflytandet i landet som helhet. Om den framtida utvecklingen är det svårare att sia. Men eftersom föräldrarnas kompetens att agera måste byggas upp, rutiner skapas och lärarkårens misstro brytas ned finns en stor risk att högt ställda förväntningar kommer på skam. Sådana förändringar tar tid.

Anders Lindbom

SIA = skolans inre arbete

Uppgifter till texten

FÖRÄLDRAINFLYTANDE I GRUNDSKOLAN

13. Vad ser textförfattaren som en förklaring till avsaknaden av brukarorgan i Sverige?
- A Erfarenheterna av det danska systemet för brukarinflytande.
- B Det starka motståndet från brukarna själva mot framlagda förslag.
- C Alltför varierande slutsatser i de utredningar som behandlat frågan.
- D En inneboende tröghet mot förändring i skolans organisation.
14. Hur bedömer textförfattaren Skolkommitténs förslag om föräldrainflytande?
- A Förslaget innebär goda möjligheter till ett reellt föräldrainflytande i skolan.
- B Förslaget lär väcka samma typ av motstånd som tidigare utredningsförslag gjort.
- C De förändringar som föreslås är orealistiska och kan därför inte förverkligas.
- D Även om förslaget genomförs kommer tydliga effekter att låta vänta på sig.
15. Vad är det motståndarna till brukarinflytande i skolorna framför allt hänvisat till som argument för sin sak?
- A Att skolan har en särställning i samhället.
- B Att förslagen stått i motsättning till rådande lagstiftning.
- C Att det redan finns organ för inflytande men att dessa inte givits beslutsmakt.
- D Att demokratisk fostran är en uppgift för hela samhället, inte bara skolan.
16. Vilken sysselsättning är det rimligast att anta att textförfattaren har?
- A Lärare
- B Jurist
- C Politiker
- D Forskare

POLLENKORNET

Pollenkornet består i allmänhet huvudsakligen av tre olika lager. Innerst finns det cellinnehåll som skall möjliggöra att en ny planta växer upp. Det omsluts av ett lättförstörbart lager som ligger alldeles innanför det yttersta skalet – *exinet*. Exinet är uppbyggt av kväverika kolföreningar vilka har mycket stor motståndskraft mot såväl kemisk som mekanisk påverkan. I myrarnas blöta lager och i sjöarnas bottensediment råder ett syrefritt tillstånd som gör att *saprofytiska* (= som lever på dött organiskt material) bakterier och svampar hämmas i sin nedbrytande verksamhet. Detta gör att vissa organiska bildningar bevaras mycket väl. Kraftiga vävnader som t.ex. ved, bark, kitin- eller kutinartade ämnen klarar sig undan angreppen och konserveras.

Mot denna bakgrund och med tanke på att exinet i pollenkornens yterskal är ett av de motståndskraftigaste organiska material som är kända – det motstår koncentrerade syror såväl som baser – kan konstateras att i rätt miljö har de flesta pollenkorn möjligheter att fossileras och bevaras över årtusenden. Detta sker också. En och annan växt har pollenkorn som saknar det yttersta hårda skalet varför de snart bryts ner och dessa växter kommer ju naturligen aldrig att bli representerade i ett fossilt *pollenspektrum* (= pollen från de olika växterna och dessas sammansättning i ett visst prov). Det finns också en del torvslag som är mindre gynnsamma för pollenkornens bevarande. Myrar med sådan torv är naturligtvis olämpliga som provlokaler.

Av det ovan sagda framgår att det också är exinet som anger pollenkornets utseende, varvid exinets utformning varierar från växt till växt.

Vi kan således själva konstatera möjligheten att skilja olika pollen från varandra. Men medan det således skiljer ganska mycket i utseendet mellan pollen från olika *växtfamiljer* avtar sårarterna i utseendet när det gäller växter inom samma familj. I de flesta fall är det möjligt att skilja även mellan *släkterna* inom familjen. De verkliga problemen uppstår när olika *arter* inom samma släkt skall skiljas från varandra. Noggranna observationer av de olika dragen i utseendet och kombinationer av små skiljaktigheter kan göra även sådana finare bestämningar möjliga. Så har t.ex. grässlagen, till vilka även våra sädeslag räknas, alla runda, glatta korn med en por. Men pollenkorn från sädeslagen (inkl. den vildväxande strandrågen) särskiljer sig genom att vara betydligt större. Noggrannheten i artbestämningen är följdenligt i hög grad beroende av mikroskopets kvalitet. De moderna faskontrast- och svepelektronmikroskopet har sålunda väsentligt förfinat den pollenanalytiska metoden. De har bl.a. gjort det möjligt att skilja mer tillförlitligt mellan de olika sädeslagen. Ytterligare metodutveckling har skett genom att man infört avancerade statistiska beräkningsgrunder beträffande storleksakttagelser m.m., varigenom även svårbestämbara pollen kunnat klassificeras.

Sedan pollenkornet bildats i blommans hanorgan måste det på ett eller annat sätt överföras till honorganet för att befruktningen skall kunna äga rum. Sättet för denna överföring varierar mellan de olika växterna. De flesta växter är *insektspollinerade*, dvs. insekter för pollenkornen från blomma till blomma. Andra växter är *vindpollinerade* och deras pollen är lätta och torra för att lätt kunna föras med vinden. De allra flesta av dessa pollen kommer aldrig fram till honorganet men befruktningen är ändå säkerställd genom den oerhörda mängd pollen som varje planta producerar. De växter som utnyttjar insekter eller andra djur för pollenspridning producerar dock väsentligt färre pollen än de växter som sprider sina pollen med vinden. De senare är de i särklass största pollenproducenterna.

Så har det vindpollinerade sädeslaget råg upp till 500 gånger så stor pollenproduktion som de *självpollinerade* (= pollen överförs från ståndarna till pistillen i samma blomma) sädeslagen korn och havre.

För att få ett begrepp om vilka mängder det rör sig om kan några siffror nämnas. Man har beräknat att en enda liten planta av ängssyra producerar 400 miljoner pollenkorn/år, en tioårig gren av bok producerar över 28 miljoner pollen/år etc. De syd- och mellansvenska granskogarna skulle ett rikt blomningsår producera 75 000 ton pollen för att då inte tala om hur mycket de norrländska granskogarna producerar. Läger man samman de olika trädslagen kan man konstatera att det är flera miljoner pollen som under blomningssäsongen faller ned på en enda kvadratmeter skogsterräng. De pollen som faller ned på myrar kommer där att bäddas in i de våta torvlagren och på så sätt bevaras under långa tider. Dessa pollenlager fylls på varje år under blomningssäsongen. Liknande förhållanden gäller för de pollen som faller ned över sjöar, där de så småningom sjunker till botten och lagras i sjöns bottensediment. Från dessa naturens arkiv kan de sedan hämtas upp t.ex. i form av en uppborrad sedimentpropp.

De enorma pollenmängderna skapar således goda möjligheter för olika typer av mängdberäkningar t.ex. när det gäller att avgöra en växts procentuella andel i olika pollenspektra. Men mellan växterna varierande former för pollenproduktion och pollenspridning skapar också metodiska problem. En växt som är en stor pollenproducent kan således representera en stor procentuell andel av den totala pollensumman, utan att tillnärmelsevis ha varit ett lika betydande inslag i den reella växtligheten på platsen. Å andra sidan kan växter med låg pollenproduktion och dålig spridningsförmåga, t.ex. de självpollinerade sädeslagen korn och havre, ha utgjort ett viktigt inslag i kulturlandskapet utan att för den skull överhuvudtaget bli representerat i pollenregnet på platsen. I den pollenmängd som frigörs ett givet produktionsår kommer vindspridda pollen att dominera oerhört över andra typer av pollen. Bland sädeslagen blir den vindpollinerade rågen starkt överrepresenterad och kan stundtals svara för hälften av den totala sädespollenmängden utan att ha motsvarande andel av den verkliga odlingen. Vissa forskare har vid olika beräkningar försökt lösa problemet metodiskt genom att med 3/4 reducera pollenmängden från de stora pollenproducenterna som al, björk, hassel och råg för att på så sätt få en verkligare förekomstrelation mellan dessa och andra växter.

Problemet har dock många sidor. I för rågen margine/uppväxtnmiljöer, t.ex. Nordkalottområdet, avtar dess pollenproducerande förmåga markant och redan så små procentandelar som 0,2–0,6 % av den totala pollensumman är här tecken på förekomst av rågodlingar inom provområdet. Framförallt gäller detta i de fall rågpollen förekommer i flera på varandra följande lager. Genom att trädpollen förekommer i så riklig mängd inom detta nordliga område är det överhuvudtaget lätt att spår efter människan i form av andra växtpollen här helt och hållet försvinner i trädpollenmängden.

Därtill kommer problemet med långflyktspollen. Det är återigen framför allt de vindtransporterade pollenslagen som komplicerar beräkningarna. Dessa kan med vinden föras miljals bort från den producerande plantan. Så har man t.ex. funnit furupollen flera hundra kilometer från närmaste furuskog. Tack vare undersökningsområdets isolerade läge och den förmodat glesa bebyggelsen får problemet med fjärrtransport inga större metodiska konsekvenser för de pollenanalyser som gjorts på material

från lokaler i norra Bottenviksområdet. Men problemet kan också vara det omvända. Tät vegetation har nämligen en viss filtereffekt. Så kan en tätvuxen granskog dels t.ex. runt en liten sjö hindra att vindtransporterade pollen faller ned på sjöns yta och dels t.ex. runt små odlingar hindra att pollenflykt från odlings-

växterna överhuvudtaget förekommer. Metodutvecklingen inom den paleoekologiska forskningen får dock allt fastare grepp om dessa problem. Vi skall här inte fördjupa oss närmare i dem utan stanna vid att ha skisserat deras förekomst.

Hans Sundström

Uppgifter till texten POLLENKORNET

17. **Vad är det som gör att just myrar och sjöbottnar kan fungera som konserverande förråd av pollenkorn?**
- A Avsaknaden av ljus.
  - B Avsaknaden av syre.
  - C Avsaknaden av saprofyter.
  - D Avsaknaden av organiskt material.
18. **Att olika växter producerar olika mycket pollen och dessutom sprider det på olika sätt försvårar enligt texten forskarnas möjligheter att få klarhet i en viss fråga. Vilken?**
- A Vilken pollineringsmetod som historiskt sett varit vanligast.
  - B Hur växtligheten på en viss plats faktiskt varit sammansatt.
  - C Varför vissa arter dött ut medan andra bevarats.
  - D När de återfunna pollenkornen egentligen producerats.
19. **Vad är allmänt kännetecknande för rågen som producent och spridare av pollen?**
- A Stor pollenproduktion och dålig spridningsförmåga.
  - B Liten pollenproduktion och dålig spridningsförmåga.
  - C Stor pollenproduktion och god spridningsförmåga.
  - D Liten pollenproduktion och god spridningsförmåga.
20. **Vilket svarsalternativ anger en av de omständigheter man enligt texten måste ta hänsyn till när pollenfynd från nordligaste Norrland ska analyseras?**
- A Att endast en bråkdel av arealen tidigare upptagits av skog.
  - B Att en växts förmåga att producera pollen kan variera beroende på dess växtplats.
  - C Att mängden trädpollen är starkt underrepresenterad i det norrländska pollenspektrat.
  - D Att det tidigare öppna landskapet successivt kommit att växa igen.